

עיונים בספר איוב

רחלי פריש

Rachelyfrish@gmail.com

ל" בתשרי – י"א בחשוון תשפ"א (18-29 באוקטובר)

מאפייני ספרות החכמה במקרא

1. הדוברים מוגדרים כחכמים ודבריהם מוגדרים כדברי חכמה

משלי: להבין מִשָּׁל וּמְלִיצָה דְּבַרֵי חֲכָמִים וְחִידוֹתָם (א' 6).

קהלת: וְנָתַתִּי אֶת־לְבִי לְדְרוֹשׁ וְלַתּוֹר בַּחֲכָמָה עַל כָּל־אָשֶׁר נַעֲשֶׂה תַחַת הַשָּׁמַיִם

(א' 13, וראו גם בחתימת הספר).

איוב: אֲמַנָם כִּי אַתֶּם־עִם וְעַמְּכֶם תְּמוֹת חֲכָמָה. גַּם־לִי לֵבָב כְּמוֹכֶם לֹא־נִפְל אֲנֹכִי

מִכֶּם (י"ב 2-3).

מאפייני ספרות החכמה במקרא

2. סמכות אנושית: לימוד מחכמת הדורות, מהתנסות והתבוננות

משלי: שָׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אָבִיךָ וְאַל־תִּטַּשׁ תּוֹרַת אִמְךָ (א' 8)

קהלת: וְנָתַתִּי אֶת־לְבִי לְדָרוֹשׁ וְלָתוֹר בַּחֲכָמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת

הַשָּׁמַיִם... (א' 18)

איוב: אַחֲרַי שָׁמַע־לִי וְזָה־חֲזִיתִי וְאַסְפְּרָה. אֲשֶׁר־חֲכָמִים יִגִּידוּ וְלֹא כִחְדוֹ

מֵאֲבוֹתָם. (ט"ו 17-18)

מאפייני ספרות החכמה במקרא

3. מגמת החכמה: איתור החוקיות בעולם

4 ראש עשה כף־רמיה ויד חרוצים תעשיר. 5 אגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש. (משלי י' 4-5)

11 מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה. 12 להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפכות. 13 העזבים ארחות ישר ללקת בדרך־חשך (משלי ב' 11-13)

11 בדרך חכמה הרתיך הדרכתך במעגלי־ישר. 12 בלכתך לא־יצר צעדך ואם־תרוץ לא תכשל...
14 בארח רשעים אל־תבא ואל־תאשר בדרך רעים. 15 פרעהו אל־תעבר־בו שטה מעליו ועבור...
18 וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד־נכון היום. 19 דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו.
(משלי ד' 11-19)

ספרות החכמה במקרא

ספרות החכמה הדידקטית

• משלי

וַיֹּאכְלוּ מִפְּרֵי דֶרֶכְךָ וּמִמַּעַצְתֵי־הֶם יִשְׁבְּעוּ כִּי מְשׁוּבֵת פְּתִים תִּהְרָגֶם וְשִׁלּוֹת כְּסִילִים תִּאָבְדֶם (משלי א' 32-31)

אֹרֶז־צִדִּיקִים יִשְׁמַח וְנֵר רְשָׁעִים יִדְעָה (משלי י"ג 9)
יִרְאֵת ה' תוֹסִיף יָמִים וְשָׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצְרֶנָּה (משלי י' 27)

ספרות החכמה העיונית

• קהלת

• איוב

כִּמָּה נֵר־רְשָׁעִים יִדְעָה וְיִבֵּא עֲלֵימוֹ אִידֶם חֲבָלִים יִחַלֵּק בְּאָפוֹ (איוב כ"א 17)

זמנו של איוב

• "בֶּן־אָדָם אֶרֶץ כִּי תַחֲטָא־לִי לְמַעַל־מַעַל וְנִטִּיתִי יָדַי עָלֶיךָ וְשִׁבַּרְתִּי לָהּ מִטֶּה־לֶחֶם וְהִשְׁלַחְתִּי־בָהּ רָעַב וְהִכַּרְתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבַהֲמָהּ. וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נָח דָּנָאֵל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְּצַדִּיקְתֶּם וְנִצְלוּ נַפְשָׁם נְאֻם ה' אֱלֹהִים." (יחזקאל י"ד יד).

• דא"ר לוי בר לחמא: איוב בימי משה היה... רבא אמר: איוב בימי מרגלים היה... יתיב ההוא מרבנן קמיה דר' שמואל בר נחמני ויתיב וקאמר: איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה! אמר ליה: עליך אמר קרא: 'איש היה בארץ עוץ איוב שמו'. אלא מעתה: 'ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה' וגו' מי הוה? אלא משל בעלמא הכא נמי משל בעלמא... רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו איוב מעולי גולה היה ובית מדרשו בטבריא היה... רבי אלעזר אומר איוב בימי שפוט השופטים היה... רבי יהושע בן קרחה אומר איוב בימי אחשורוש היה... (תלמוד בבלי, מסכת בבא בתרא, דף ט"ו)

מערכת המשוואות בסיפור

משוואת הגמול החכמתית: יראת אלוהים = ברכה ושגשוג

ברכת ה' תלויה ביראת ה', אך אין טענה שיראת ה' תלויה בברכת ה'

האדם יכול לשלוט במהלך חייו אם רק ירא את האל

טענת השטן: "החנם ירא איוב אלוהים?" (= יראתו תלויה בברכת ה')

שלילת ברכת אלוהים = שלילת יראת אלוהים (קללה)

טענת אשת איוב: "העודך מחזיק בתומתך? ברך אלוהים ומות"

היא אינה טוענת שיראת ה' תלויה בברכת ה', אלא שאיוב יכול להשיב לידיו את השליטה בגורלו, אולם בכך היא

מתקרבת לטענת השטן:

שלילת ברכת אלוהים = שלילת יראת אלוהים (קללה)

ים ולוויתן

12 ואלהים מלכי מקדם פעל ישועות בקרב הארץ. 13 אתה פורת בעזך ים
שבת ראשי תנינים על-המים. 14 אתה רצפת ראשי לוויתן תתננו מאכל לעם
לציים. 15 אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן. 16 לך יום
אף-לך לילה אתה הכינות מאור ושמש. 17 אתה הצבת כל-גבולות ארץ קיץ
ואחר אתה יצרתם. (תהלים ע"ד 12-17)

יחסם של קהלת ואיוב למוות

קהלת:

2 הפל כְּאִשֶׁר לְכָל מְקָרָה אֶחָד לְצַדִּיק וְלַרְשָׁע לְטוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזָּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינְנוּ זֹבֵחַ כְּטוֹב כַּחֲטָא הַנְּשַׁבֵּעַ
כְּאִשֶׁר שְׁבוּעָה יֵרָא. 3 זֶה רַע בְּכָל אֲשֶׁר-נַעֲשֶׂה תַחַת הַשָּׁמַשׁ כִּי-מְקָרָה אֶחָד לְכָל... (קהלת ט' 2-3)

איוב:

13 כִּי-עָתָה שָׁכַבְתִּי וְאֶשְׁקוּט יִשְׁנֹתִי אֶז יָנוּחַ לִי. 14 עִם-מְלָכִים וְיַעֲצִי אֶרְץ הַבְּנִים חֲרָבוֹת לָמוֹ. 15 אוֹ עִם-שָׂרִים
זָהַב לָהֶם הַמְּמַלְאִים בְּתִיָּהֶם כְּסָף. 16 אוֹ כִנְפֹל טָמוּן לֹא אֶהְיֶה כְּעַלְלִים לֹא-רָאוּ אוֹר. 17 שָׁם רָשָׁעִים חִדְּלוּ רִגְז
וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כַח. 18 יַחַד אֶסִּירִים שְׂאֲנָנוּ לֹא שָׁמְעוּ קוֹל נִגְשׁ.

איוב ג' 21	משלי ב' 3-6
<p>21 המַחֲפִים לַמּוֹת וְאִינּוֹ וַיִּחַפְּרוּ מִמַּטְמוֹנִים.</p>	<p>3 כִּי אִם לְבִינָה תִקְרָא לְתַבּוּנָה תִתֵּן קוֹלָהּ. 4 אִם־תִּבְקֹשֶׁנָּה כַּכֶּסֶף וְכַמַּטְמוֹנִים תִּחְפְּשֶׁנָּה. 5 אַז תִּבִּין יִרְאֵת יְהוָה וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא. 6 כִּי־יְהוָה יִתֵּן חֲכָמָה מִפִּיו וְדַעַת וְתַבּוּנָה.</p>

איוב ג' 23	איוב א' 9-10
<p>23 לְגֹבֵר אֲשֶׁר־דָּרְכוֹ נִסְתָּרָה וַיִּסְךָ אֱלֹהֵי בְעֵדוֹ.</p>	<p>9 וַיַּעַן הַשָּׁטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמֶר הַחֲנּוּם יִרְא אִיּוֹב אֱלֹהִים: 10 הֲלֹא־אֶתְּ שָׂכַתְּ בְּעֵדוֹ וּבְעַד־בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מִסָּבִיב מַעֲשֵׂה יָדָיו בְּרִכְתּוֹ וּמִקְנֵהוּ פָּרָץ בְּאֶרֶץ:</p>

תהלים צ"ב: משל שני הצמחים

6 מה־גָדְלוֹ מִעֲשִׂיךָ יְהוָה מְאֹד עֲמָקוֹ מִחֻשְׁבְּתֶיךָ. 7 אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדַע וְכִסִּיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת. 8
בְּפָרֶחַ רִשְׁעִים כָּמוֹ עֵשֶׂב וַיִּצְיָצוּ כָּל־פְּעָלֵי אֱוֶן לְהִשְׁמָדָם עַד־יַעַד. 9 וְאַתָּה מָרוֹם לְעֵלָם יְהוָה. 10 כִּי
הִנֵּה אֵיבֶיךָ יְהוָה כִּי־הִנֵּה אֵיבֶיךָ יֵאבְדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פְּעָלֵי אֱוֶן. 11 וְתָרַם כְּרָאִים קִרְנֵי בִלְתִּי בְּשֶׁמֶן רֵעֵנָה.
12 וְתַבֵּט עֵינֵי בְּשׁוּרֵי בִקְמִים עָלַי מְרַעִים תִּשְׁמַעְנָה אֲזֵנִי. 13 צְדִיק כִּתְמַר יִפְרַח כְּאֶרֶז בַּלְבָּנוֹן יִשְׁגָּה.
14 שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה בְּחֻצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יִפְרִיחוּ. 15 עוֹד יְנוּבוֹן בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרַעֲנָנִים יְהִיוּ. 16
לְהַגִּיד כִּי־יֵשֶׁר יְהוָה צוּרֵי וְלֹא־עֲלָתָה בּוֹ.

תהלים ח	איוב ז
<p>2 יהוה אֲדַבְּרֵנוּ מִה־אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּנָה הוֹדֶךָ עַל־הַשָּׁמַיִם. 3 מִפִּי עוֹלָלִים וַיִּנְקִים יְסֹדֹת עֵז לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם. 4 כִּי־אָרְאָה שְׁמֶיךָ מַעֲשֵׂי אֲצַבְּעֹתֶיךָ יָרַח וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנְנֹתָ. 5 מִה־אֲנוֹשׁ כִּי־תִזְכְּרֵנוּ וּבֶן־אָדָם כִּי תִפְקְדֵנוּ. 6 וּתְחַסְּרֵהוּ מֵעַט מֵאֲלֹהִים וְכָבוֹד וְהָדָר תַּעֲטֶרְהוּ. 7 תִּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ כֹּל שִׁתָּה תַּחַת־רַגְלָיו.</p>	<p>16 מֵאִסֹּתַי לֹא־לְעֹלָם אֶחֱיָה חֲדַל מִמֶּנִּי כִּי־הִבֵּל יָמֵי. 17 מִה־אֲנוֹשׁ כִּי תִגְדֹּלְנוּ וְכִי־תִשִּׁית אֱלֹוֹ לְבָךְ. 18 וּתִפְקְדֵנוּ לְבָקָרִים לְרִגְעִים תִּבְחַנְנוּ: 19 כִּמָּה לֹא־תִשְׁעָה מִמֶּנִּי לֹא־תִרְפְּנִי עַד־בִּלְעֵי רִקְוִי: 20 חֲטָאתִי מָה אֶפְעַל לָךְ וְנֹצַר הָאָדָם לָמָּה שִׁמַּתְנִי לְמַפְגֵּעַ לָךְ וְאַהֲיָה עָלַי לְמִשְׁאֵ: 21 וּמָה לֹא־תִשָּׂא פִשְׁעֵי וְתַעֲבִיר אֶת־עוֹנֵי כִי־עַתָּה לְעֹפֹר אֲשֶׁכֶּב וְשִׁחַרְתִּנִּי וְאִינֹנִי:</p>

3 ה' מִה־אָדָם וַתִּדְעֵהוּ בֶן־אֲנוֹשׁ וַתִּחַשְׁבֵהוּ. 4 אָדָם לְהִבֵּל דָּמָה יָמָיו כְּצֹל עוֹבֵר. (תהלים קמ"ד 3-4)

12 כִּי־תֹאמַר הֵן לֹא־יִדְעֵנוּ זֶה הֲלֹא־תִכֵּן לְבוֹת הוֹאֲיִבִין וְנֹצַר נִפְשֶׁךָ הוּא יָדַע וְהַשִּׁיב לְאָדָם כְּפָעִלוֹ. (משלי כ"ד 12)

סיכום

סיפור המסגרת: המבחן של איוב

משוואת הגמול החכמתית: יראת אלוהים = ברכה ושגשוג

השטן מציב אתגר:

החינם ירא איוב אלוהים! = יראת ה' תלויה בברכה ובשגשוג!

אלוהים מעוניין בנאמנות שאינה תלויה באינטרס אנושי

אבל אלוהים לא שולל את החוקיות כשלעצמה –

זו מושהית לצורך המבחן, אך תשוב בסוף הסיפור.

רעי איוב: החכמה המסורתית

הנחות היסוד של הרעים

1. משוואת הגמול עובדת: אלוהים מנהל את העולם בחוקיות ברורה שנועדה להיטיב.
2. לכן: הצדיקים יבואו על גמולם הטוב והרשעים ייענשו.
3. לכן: האדם יכול להיטיב את מצבו אם יבין היכן נמצא הכשל ויתקן אותו.

כיצד מסבירים הרעים את סבלו של איוב הידוע כצדיק?

1. כל יצור חוטא, ולו בחטא קטן. אף יצור לא יצדק לפני האלוהים.
2. האל מייסר את האדם לטובתו, כדי שיתקן את חטאו וישוב לדרך הישר.
3. הגמול המושהה: מצבם הטוב של הרשעים לא יחזיק מעמד.
4. האדם לא יכול לרדת לחקרם של מעשי האל. לכן אם הוא סובל עליו להניח שחטא ולשוב

אל האל.

טענותיו של איוב

כלפי הרעים

- א. כנגד טענת הגמול המושהה – חייו של אדם קצרים וחולפים מהר; אדם שמת מתוך ייסורים לא יוכל לשוב לחיים.
- ב. כנגד הטענת שאלוהים מנהל את העולם בחוקיות מיטיבה – אלוהים משתמש בכוחו כדי לזרוע כאוס בעולם.
- ג. האדם אינו שולט בחייו - אלוהים עושה כרצונו.

כלפי אלוהים

- א. האדם קטן וחלש ומעשיו אינם מעלים ואינם מורידים לאל הכל-יכול – ולכן עליו להניח לו ולא לבקש באינטנסיביות אחר חטאיו.
- ב. אם האל בכל זאת מתעקש לדון את האדם – עליו להבהיר מדוע איוב סובל סבל גדול על אף שלא חטא.
- ג. איוב מרגיש שאלוהים לא יעשה עמו צדק: גם אם איוב צדיק – אלוהים ירשיע אותו.

מענה אלוהים מן הסערה

אלוהים שולל את המסקנות שאיוב מסיק מתוך מצבו:

א. כנגד הטענה שאלוהים אינו מנהל את העולם בחוקיות מיטיבה – אלוהים מציג חוקיות מופלאה השוררת בעולם הטבע.

ב. כנגד הטענת שאלוהים יוצר כאוס בעולם – אלוהים שולט במפלצות קדמוניות, ומשתמש בכוחו כדי למגר את הרשע.

אולם האדם אינו יכול לרדת לחקר מעשי האל, ולא יכול לעמוד עמו במשפט.

ההבדל המהותי בין תפיסותיהם של הרעים לבין מענה ה':

החוקיות המופלאה בעולם אינה ממוקדת באדם ואינה ידועה במלואה לבני אנוש. בני האדם, בניגוד לתפיסת החכמים, אינם שולטים בחוקיות זו ואינם יכולים להניח שמעשיהם הטובים יביאו **בהכרח** לגמול טוב מאת ה', וכן שסבל וייסורים הם בהכרח תוצאה של חטא.

הרעים מתקרבים בדבריהם לתפיסה של השטן: איוב צריך לשוב אל ה"דרך" ואז בהכרח ישתפר מצבו.

מענה אלוהים מן הסערה

ההבדל המהותי בין תפיסותיהם של הרעים לבין מענה ה':

החוקיות המופלאה בעולם אינה ממוקדת באדם ואינה ידועה במלואה לבני אנוש. בני האדם, בניגוד לתפיסת החכמים, אינם שולטים בחוקיות זו ואינם יכולים להניח שמעשיהם הטובים יביאו בהכרח לגמול טוב מאת ה', וכן שסבל וייסורים הם בהכרח תוצאה של חטא. הרעים מתקרבים בדבריהם לתפיסה של השטן: איוב צריך לשוב אל ה"דרך" ואז בהכרח ישתפר מצבו.

מה אלוהים רוצה?

נדמה שמסקנת הספר היא שאלוהים רוצה שבני האדם יאמינו שהוא מנהל את העולם בחוקיות ובטוב, אך שלא יתיימרו לשלוט באותה חוקיות. בני האדם צריכים להשאר נאמנים לאלוהים ולהאמין בו, גם כאשר אינם יודעים האם מעשיהם יביאו לתוצאה טובה. בכך יש חתירה עמוקה תחת יסודותיה של החכמה המקראית.